

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВІДНИХ СВЯТ ПІСЛЯРІЗДВЯНОГО ЗИМОВОГО ЦИКЛУ ЛЕМКІВ ЗАКАРПАТТЯ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX ст.

Сологуб-Коцан Т. Я. (Ужгород)

У статті на базі польових етнографічних матеріалів автора, опублікованих польових матеріалів, архівних матеріалів з лабораторії етнології та краєзнавства Ужгородського національного університету, а також наявної літератури проведено аналіз характерних особливостей провідних свят післяріздвяного зимового циклу лемків Закарпаття кінця ХІХ – початку ХХ ст. У післяріздвяному річному народному календарному циклі автором виділено такі провідні свята: Старий Новий рік (14 січня), Святий Бабин вечір (18 січня), Хрещення Господнє (19 січня), Івана Хрестителя (20 січня), Стрітєння Господнє (15 лютого). Зимові свята післяріздвяного циклу автором характеризуються через призму поєднання язичницьких та християнських рис і пов'язуються з відпочинком природи, яке у народі називали «засинанням землі». Символіка досліджуваних свят в першу чергу мала сприяти підготовці до весняних польових робіт, вона просякнута ворожіннями на майбутній урожай, шануванням господарських занять – землеробства, скотарства, бджільництва. У зимових святах, на відміну від інших календарних дат, краще простежуються вишанування предків, повага до рідних та близьких, односельчан. Зимові обряди пов'язані з давніми міфами про народження Всесвіту. Самобуття звичаєво-обрядова культура українців сьогодні змінюється під тиском глобалізації. Розтиражовані ЗМІ зразки сучасної американської маскультури (Halloween, день Валентина, вальпургієва ніч), проникаючи у молодіжну субкультуру, витісняють національне, своєрідне як забобонне на культурне узбіччя. Сучасне життя потребує дієвої програми заходів державного рівня, спрямованих на відродження та популяризацію морально-етичного складника народних календарних свят, національних звичаїв та обрядів, що сприятимуть вихованню української молоді на кращих традиціях нашого народу. Одним із дієвих способів таких дій є наукові дослідження, подібні нашому. Вони є чудовим підґрунтям для організації та проведення різноманітних культурно-мистецьких заходів, спрямованих на популяризацію традиційної народної культури, зокрема календарної обрядовості.

Ключові слова: свято, зима, народний календар, лемки, обряди, звичаї, ворожіння.

Постановка проблеми. Кожна незалежна країна в сучасному світі дбає про збереження духовності і культурно-обрядової спадщини власного народу. Духовна культура українців та їх етнографічних груп завжди посідала важливе місце в наукових дослідженнях учених. Традиційна обрядовість українців, що складалася віками і є цілісною та досконалою етнопедagogічною системою, має бути відроджена після десятиліть саботу в часи радянської влади.

Бурхливі зміни в змісті продуктивної діяльності та умовах побутового життя населення по всій Європі, які особливо яскраво проявилися протягом ХХ століття і продовжують прискорюватися на початку ХХІ, об'єктивно приносять з собою небезпеку втрати національної самобутності кожного народу, його духовних коренів, що не компенсується досягненнями сучасної освіти і виховання. Певним чином, науково-технічний прогрес суспільства призводить не до підвищення загальної культури людей, а до її зниження, іноді спостерігається заміщення цієї культури маргінальними, псевдо-інтернаціональними звичками, які не сприяють єднанню держави. В історичній перспективі все це загрожує втратою суверенної державності в тих народів, які не спромоглися утримати національно-культурну ідентичність.

Український народ піддавався чужим впливам протягом сотень років своєї історії, тому, здобувши незалежність і державність, особливо гостро потребує національно-духовного відродження. Особливо цікавими для пізнання народних звичаїв і обрядів є етнографічні групи в складі цілісного українського етносу, які в умовах компактного розселення у відносно віддалених районах досить повно зберегли історичну культурно-обрядову спадщину. У цьому сенсі дослідження календарних зимових свят та обрядів лемків Закарпаття є актуальним для з'ясування витоків і підґрунтя традицій українського етносу, коренів його духовної культури.

Метою даного дослідження є на основі проведених польових досліджень та опрацьованої наукової літератури визначити особливості післяріздвяної зимової календарної обрядовості лемків Закарпаття, як частини святково-обрядової культури українського народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Говорячи про наукове опрацьовання досліджуваної теми, необхідно зазначити, що ні в українській, ні в зарубіжній історіографії немає окремого дослідження, яке безпосередньо стосувалося б цієї теми – зимової календарної обрядовості лемків Закарпаття, незважаючи на те, що на загал історіографія етнографічного дослідження

Лемківщини в цілому охоплює понад тисячу публікацій.

Із досліджень кінця XIX – початку XX ст., у яких подається опис традиційної календарної обрядовості українців Закарпаття, виділяємо працю відомого закарпатського вченого Юрія Жатковича (1855-1920) «Етнографический очерк угро-русских» [17].

При аналізі доробку духовної культури, зокрема різдвяної обрядовості Лемківщини, слід виокремити праці українців зі Словаччини – учених Миколи Сивицького та Миколи Мушинки. Йдеться про монографію «Лемківщина. Земля – люди – історія – культура, том другий. У цьому виданні опубліковано два дослідження: «Різдво» Миколи Сивицького [23] та «Календарні обряди та поезія» Миколи Мушинки [21], де на багатющому польовому матеріалі на науковій основі описуються традиції різдвяних свят на півночі та півдні Лемківщини.

Значний внесок у вивчення традиційної народної культури Закарпаття, в тому числі й календарної обрядовості, внесла науковий співробітник Національного музею народної архітектури та побуту України (Київ) Євгенія Гайова. На основі великого масиву польових етнографічних матеріалів нею опубліковано кілька наукових розвідок з проблем зимової календарної обрядовості Закарпаття [11-14].

Окремий розділ свого історико-етнографічного нариса «Етнографія Закарпаття» М. Тиводар присвятив календарній обрядовості. Ним описані провідні свята усіх циклів річного календаря [24].

Як порівняльний матеріал нами використані праці М. Шмайди [25], Я. Бодака [15] та В. Гойсак [16], у яких автори описують календарні зимові свята, обряди, пісні лемків Словаччини та Польщі.

Виклад основного матеріалу. Зимовий цикл народного календаря щедро насичений християнськими святами, серед яких, поряд із Різдвом, головне місце займали Новий рік, Водохрестя чи Йордан, а також Стрітення.

14 січня – свято Василя, перший день Нового року за юліанським календарем. У народному уявленні українців Закарпаття Василя вважали покровителем землеробства і скотарства. Звичай вимагав, щоб усі члени родини на Новий рік були вдома. У багатьох селах цього дня влаштовували святкову вечерю. Під час неї здійснювалося чимало магічних дій. В окремих селах краю господарі, сідаючи до столу, попускали ремені, щоб вівці легко розроджувалися («котилися»). На світанку першого дня Нового року вмивалися водою з потічка чи колодязя. У воду кидали монети, миючись, примовляли: «Аби така чиста й здорова, як ся вода потічкова», «Аби ся ня цілий рік гроші тримали...», «Аби стілько било грошей, як води». Обличчя витирали не рушником, а гунею («Аби вівці хотіли бути»). Дівчата обтирали обличчя червоною хусткою («Аби весь рік бути рум'яною») [1; 2; 18, с. 109; 24, с. 321].

Новорічне свято було своєрідним відпочинком після багатого на звичаї та обряди Різдва.

Напередодні Старого Нового року не прями, бо це могли спричинити нещастя, не шили і не рубали сокирою. Вечір називався багатим, щедрим. Звідси і пішла назва щедрівок – поезій із новорічними побажаннями, з якими хлопці-щедрувальники (вінчувальники) ходили по хатах [20, с. 111].

За народними віруваннями дівчата щастя не приносять, тому й щедрувати («вінчувати») вони не ходили. Хлопці заходили до хати й відразу ж з порога співали:

*Ходить Ілля на Василя,
Носить пугу житянюю,
Деси махне, жито росте,
Роди, Боже, жито, пшеницю,
Тай усяку пашиницю,
У полі ядро, а в дому добро.
Дай, Боже!* [5, с. 30].

У лемківських селах Словаччини напередодні Нового року парубки, одягнені у вивернуті кожухи, з ліщиновими прутами з дзвіночками ходили по хатах. Вони «бубнували» (били) по круглих формах, у яких газдині пекли на Великдень паски, дзеленчали попід вікнами хат і співали [16, с. 45].

Зерно після посівальника збирають і дають курям, «аби добре неслися».

У с. Дубриничі вінчувати приходили і старші чоловіки. Їх пригощали горілкою. Мали випити не по одній, а по дві чарки, «щоб старі у парі доживали, а молоді пару собі глядали» [9, с. 54].

Добрі господині від Святого вечора до Нового року не виносили з хати сміття, щоб не винести із ним і своєї долі. Ранком на Новий рік те сміття виносили, висипали в городі на одну купу й запалювали. Димом від нього обкурювали дерева, що краще родили.

Сіном, що було постелене на столі під скатертиною на Святий вечір, вранці на Новий рік господар перев'язував фруктові дерева, щоб до них не бралась усяка нечисть. Неродючі дерева страшили зрубати. У с. Смерекове цей обряд здійснювали діти (брат і сестра). Дівчина вилазила на яблуню чи грушу та від її імені просила. Хлопчик у татових чоботях і дідовій шапці із сокирою в руках грав роль господаря. Між ними відбувався діалог, після якого дерево перев'язували повереслом. Іноді «для страху» дерево трохи надрубували [5, с. 32].

На Новий рік вранці лемки спеціально заводили до хати чотириноного показника, тобто теля, ягня чи іншу тварину, примовляючи: «Дай, Вам, Боже, щастя. Здоровля, божої благодати». Лише добре покормивши, тварину виводили з хати [21, с. 300].

У селах Буківцьово, Смерекове до 14 січня (до Василя) на столі тримали крайчун. Фляшчину з медом, яку запікали в край чуні витягали, й то були ліки, які скрізь додавали. Коли в хижі була якась хвороба. Вранці 14 січня газда завивав крайчун у рушник («ручник») і йшов з ним у потік на воду. На річці він вмивався, мочив крайчун, набирав води і приносив додому, щоб усі помилися. Коли він заходив до хати, переступаючи через поріг, котив крайчун від порогу до стола, і дивився як він впаде: «Кить упаде, і люди завидять, що вершком зверху, а сподом до землі, то буде цілий рік дубрі». Потім

крайчун різали ножем і іли [12, с. 98]. Вмивались у принесеній із річки водою, в яку кидали копійки. Усі вмивались, а хто це робив останнім, тому доставались всі копійки. Вмиваючись, примовляли: «Як тота вода здорова, лем ми такі здорові били». Так робили на Святий вечір перед вечерею, так робили і вранці на Василя [14, с. 100].

У с. Дубриничі вранці на Новий рік теж вмивались порірковою водою з монетами. Умиваючись, примовляли: «Мию, вмиваюся, Новому року вклоняюся, од водиці-частинці сили, здоров'я набуваюся. Аби м така чиста й здорова, як тота вода потічкова. Аби ня ся гроші цілий рік тримали, із рук не випливали». У тій воді купали й дітей. Газдиня навіть несла ту воду у хлів і зливала корові на вим'я, щоб молоко не пропало і було доста в хижі сиру, масла. Миючись, старались щоб краплини води не впали на долівку, бо тоді в хаті блохи заведуться [9, с. 55].

На Новий рік (Василя) дівчата ворожили на судженого. У відкриті двері кидали чобіт. У який бік чобіт впав, звідти і прийде майбутній чоловік. Потім дівчата збирались за столом. Брали обручку батьків, по черзі прив'язували до неї волосок і розгойдували обручку. Скільки разів обручка обернулася, через стільки років дівчина вийде заміж [7, с. 55].

У перший день Старого Нового року до всього уважно придивлялись, бо все має віще значення. Стоячи в церкві під час Утрени, люди придивлялись як горять свічки у панікадилі. Якщо гніт палаючої свічки зігнувся гачком, буде урожай цього року, якщо ж гніт стирчить на свічці, ніби порожній колос на стеблі – чекай неврожаю.

Залежно від вдачі люди говорили: «Піду до церкви, щоб Господь сподобив цілий рік ходити до Храму Божого» або «Нап'юся горілки, щоб цілий рік було за що випити».

На Новий рік вітались такими словами:

*Сійся, родися жито, пшениця й усяка пашиця,
На щастя, на здоров'я та на Новий рік.
Щоб уродило краще як торік,
Коноплі під стелю, а лену до колін,
Щоб Вас хрещених голова не боліла,
Будьте зорові, з Новим роком та Василем.
Дай Боже! [5, с. 33-34].*

У селі Верховина Бистра на Василя ходили в бетлегемі. Переодягались у Діда, трьох Пастирів, двох Ангелів і Рогатого. Вони носили з собою «церков». Їм дарували зерно, горіхи, прядиво, полотно [11, с. 97].

Прикмети на Новий рік: «Якщо опівночі на Новий рік щось собі загадати – обов'язково збудеться», «Якщо в день Нового року веселитись, сміятись – веселощі будуть цілий рік», «Якщо сваритись на Новий рік – сварливим буде увесь рік», «Хто народився у новорічну ніч – з того виросте знаменита людина».

Отже, найважливішою традицією Старого Нового року є засівання (щедрування), яке проводилось з самого ранку, до сходу сонця, переважно хлопчиками та чоловіками. В цей дівчата гадали на судженого. На святковий вечір обов'язково

збиралась ціла родина. Також велика увага приділялась прикметам у цей день.

Напередодні Водохрестя святкується «**Бабин Святий вечір**». Він має багато спільних обрядово-звичаєвих традицій зі Святим вечором. Тому його часто називають Другим святим вечором. Вранці вся сім'я умивалась на річці. Ранком хлопці ходили щедрувати («вінчувати») до хат де були молоді дівчата. Поряд із виголошенням щедрівки хлопці брали з собою стільки вербових чи ліщинових, скільки було в хаті дівчат. Пощедрувавши хлопці злегка били прутиками дівчат. Ці прутики обов'язково зберігали у хлівах. Вони мали забезпечувати здоров'я та плідність великої рогатої худоби. Навесні цими прутиками вперше виганяли худобу на пасовище.

Увесь цей день віруючі люди нічого не їдять (постять). Вечеряти сідають вже при зорі. На вечерю подаються пісні страви: смажена риба, вареники з капустою, гриби з капустою та ін. [3; 15, с. 68].

Перед вечерею батько ставав на коліна біля «образів» і молився Богові. За ним молилася вся родина. Помолитись, батько сам сідав до столу і запрошував всіх присутніх. Після вечері всіх клали свої ложки в одну миску, а зверху хлібину, щоб хліб родився. Чия ложка вночі сама перевернеться, той помре.

У с. Смерекове після вечері, пізно ввечері, з хати виносили дідух. Його виносили в сад у запалювали, «пускають на теплий дух». Це символічне палення зими, щоб «покинути кожух». Коли все перегорить і нетривкий солом'яний жар згасне, дівчата розтоплюють попіл із дідуха і несуть на город, щоб огірки родили [5, с. 33-34]. У тому ж селі На Бабин вечір пекли тонкий хліб («втікач»). Вечором газда завивав у рушник два хліба, ніс до стайні, давав всій худобі, окрім свиней. Казав так: «Жеби була така ситна, повна, як той житній колос із зерном» [13, с. 99].

Дівчата у цей вечір ворожили. Збирали після вечері ложки й ішли до порогу «брязкати» (стукати) ложками. Стукаючи, слухали звідки загавкає пес. Звідти за народними вірування буде суджений дівчини.

Гаданнями займались й старші жінки, що знали на заклинаннях та лікувально-чарувальних властивостях різного зілля. Тому вечір й називали «Бабин». Лампи запалювали завидно, щоб кури неслися. Хати кропили свяченою водою, щоб нечисту силу відігнати, обкурювали ладаном, що нечисть Божого духу ся бояла і назад ся не вертала. Ці ж старші жінки могли прикликати хлопців і «палити їм чуба» – припалювали їм чолку, щоб вони були сміливими і не боялись ні вовків, ні чортів [4; 9, с. 56-57].

На Бабин Святий вечір добре кормили всю худобу. Якщо у цей день худоба сита, то буде ситою цілий рік.

Як співається у відомій колядці «Щедрий вечір, добрий вечір...» – «А той третій празник – Святе Водохреща». *Хрещення Господнє* – третє велике свято різдвяно-новорічного циклу, яке в народі має назву Йордан, або Водохреща. Православні та греко-

католицькі християни відзначають його **19 січня**, тому воно збігається зі святом Богоявлення. Однак, ці свята слід розрізнати.

Із Хрещенням Господнім пов'язують хрещення в Йордані Христа. Коли Ісус Христос досяг 30-річного віку, він прийняв хрещення від Івана Хрестителя в річці Йордані. Коли вийшов на берег – з небес почувся голос Бога-Отця, який назвав Ісуса своїм Сином. І на нього зійшов Святий Дух в образі голуба. Звідси ще одна назва свята – Богоявлення. Православні та греко-католики вважають, що саме це свято засвідчує таїнство Святої Трійці. Адже в цей день, за християнським вченням, з'явився Бог у трьох іпостасях: Бог Отець – в голосі, Син Божий – у плоті, Дух Святий – у вигляді голуба.

На Водохреща (Водощі) все село на чолі зі священником з церковними хоругвами та іконами збиралось на річці, біля проруба, де священник освячував воду. Свяченій воді приписували чудодійну силу, тому селяни набирали її у глечики, горщики, канти й приносили її додому. Там співали тропар «Во Йордані крещающейся, тобі, Господи, явися поклоненіє». Проспівавши тропар, брали вівсяні колоски зі снопа, що на столі, і починали кропити хату, стайню, студню. Потім брали борошно, розвели з водою і тим тістом робили хрести на дверях стайні й хижі [13, с. 99; 8].

Свячену воду старанно берегли протягом цілого року, вживаючи її для різних магічних актів, головним чином для замовляння та лікування хвороб, для охорони перед «нечистою силою» тощо.

На Великоберезнянщині йорданському снігу надавали магічної цілющої сили. Ним обсипали худобу аби відьми їй не нашкодили [10].

За народними вірування тиждень по Йордані не можна мити шмаття (одяг), «бо вода свячена».

Народні приповідки і віщування погоди: «Коли на Йордана курява (заметіль) – на врожай», «Коли на Йордана зоряна ніч – буде врожай на горох і ягоди», «Не до Різдва йде, а до Великодня» [10].

На Водохреща (Водощі), як і на Новий рік, лемки вшановували домашніх тварин. Місцями до худоби йшли лише після того, як помились у потоці. Повернувшись першим до хати, господар ішов до стайні, ділився з худобою хлібом з часником, щоб здорова була. В деяких лемківських селах господар, йдучи до стайні, брав перший хліб-підпалок, що пікся у печі відразу за крайчуном, і печені пироги. По шматку підпалка роздавав коровам і вівцям, а пироги – тільки коровам. Кормили худобу по черзі за віком. Від найстаршої корови до найменшого теляти. Лише після цього накладали худобі за ясла чи в жолоб краще, ніж звичайно: вівса з сіллю, конюшини («лугеру»), найкраще сіно [19, с. 490-191; 23, с. 103-104; 22, с. 35; 25, с. 173].

У с. Ставне Великоберезнянського району на Водохреща («Водощі») дівчата могли приворожувати хлопці. Робили це так: на самий обід брали свячену свічку, запалювали її і сідали з нею перед дзеркалом. Тричі примовляли: «Як ся свічка тає, згоряючи, так би твоє серце (ім'я) за мною таяло, кохаючи» [6, с. 8].

На другий день після Водохреща – **Івана Хрестителя**. Іван народився у сім'ї священника Захарія та Єлисавети, родички Богородиці, коли вони були у похилому віці і вже не сподівались мати дітей. Предтеча – значить попередник. Святий Іван, за церковними переказами, був посланий Богом, щоб допомогти людям підготуватися до з'явлення Ісуса Христа. Іван Хреститель своїм суворим способом життя дав взірцевий приклад святого життя. За відважне проповідання Іванові відрубали голову. Частина його святих мощей похована у Севастії.

Друга назва цього свята – «Посвятки». У цей день, вставши ранком, господар брав у руки той хліб-сінь, що стояв за образом ще від Святого вечора, ніс у стайню, ламав на шматочки і роздавав худобі разом із сіном, як останні різдвяні дари: «аби скотина плідна була» [5, с. 44].

Від Різдва до Івана жінки ховали свої «початки», щоб лихий нитки не попутав. На Івана вони діставали свої куделі, оглядали їх, але до роботи ще не бралися. Молодиці йшли до корчми. Там вони сходились «по родству» або «по кутках», пригощались, співали веселих пісень.

З цього дня починається період сватань та весіль, коли можна вже було виживати скромну їжу та випивати. Звідси і вислів – «Празник – Іван Бражник». Кажуть: «Іван Предтеча бере свята на плечі», оскільки завершується цикл різдвяних свят.

Як бачимо, водохрещенська обрядовість ввібрала в себе багато язичницьких і християнських обрядів, центральне місце серед яких займали обряди, пов'язані із водою. Напередодні Водохреща святкують т.зв. «Бабин вечір». У цей день віруючі люди нічого не їдять – постять. Із освяченою водою виконують різноманітні ритуальні дії.

За традиційним народним календарем зимовий цикл свят завершується празником **Стрітіння Господнього (Грімниці, Стрітініє)**. Його святкують **15 лютого**, сорокового дня по Різду Христовому. Як і Різдва, Стрітіння належить до 12-ти найбільших (окрім свята над святами – Великодня) свят церковного року. В цей день згадується євангельська подія, коли на 40-й день після народження Христа, його земні батьки – Діва Марія та Йосип Обручник принесли Немовля Ісуса до Єрусалимського храму. Ці події яскраво описані в Євангелії від Луки.

Таку назву празник має тому, що у цей день відбулася «стріча» (зустріч) Божої Дитини – маленького Ісуса і його Пресвятої Матері з праведним Семеоном. Закон Мойсея приписував, що кожна жінка по народженні дитини протягом 40 днів не сміє входити до храму, бо в тому часі вона вважалася нечистою. На ці 40 днів припадав період очищення. Діва Марія, як Божа Мати, не була зобов'язана до обряду очищення, бо освятилася Христовим Різдом. І все ж вона у покорі сповняє приписи закону і приносить у жертву дві горлиці, бо 40-го дня відбувався обряд пожертвування Богові і народження хлопчика. За Божим просвіщенням Семеон у Дитятку Ісусі пізнав Месію, бере його на руки, прегарною молитвою благодарить Господа Бога за ласку, що його очі побачили обіцяного Спасителя. Дух богослужби Стрітіння є той самий,

що й дух Христового Різдва і Богоявління: прославити Богоявління на землі, звеличити Христове Божество та віддати честь Пречистій Діві Марії як Богоматері.

За народними віруваннями на Стрітіння вперше зима зустрічається з весною. З давніх-давен Стрітіння в Закарпатті чекали з особливим нетерпінням і урочисто відзначали, а тому приурочувалося до цього свята чимало звичаєвостей як церковних, так і побутово-господарських.

Поширене було повір'я щодо грому. Вважали, що до Стрітіння грім теж спить. Коли ж траплялось, що гриміло раніше, це розцінювали як аномальне явище. Казали так: «Грім лем тоді просипається, коли зима з веснов зустрічається». Тому свято Стрітіння часто називали ще Грімницями [24, с. 324].

У цей день у церкві святити свічки, яким, як і свяченій воді, приписували магічну силу. Грімничної свічки вживали при різних нагодах. Під час лютої бурі її запалювали у печі «жеби грім до обійстя не вдарив». З метою охорони обійстя перед громом у деяких лемківських селах стрітенською свічкою випалювали знак хреста на головній геренді або на віконних рамах, а також обходили з нею господарський двір. За полум'ям стрітенської свічки дівчата визначали, з якого боку села слід чекати сватачів. Таку запалену свічку давали до рук помираючому – щоб «душа з грішним тілом розлучалась».

Інколи, виряджаючи когось із рідних чи близьких у далеку дорогу давали освячену громничну свічку потримати в руці, відламували від неї шматочок воску й кляли до кишені «щоб у дорозі була на підмозі».

На Стрітіння святити в церкві і воду. У давнину стрітенську воду збирали з бурульок та додавали до води з колодязя. Вона, за віруваннями, після цього ставала цілющою. Така вода лікує рани та внутрішні захворювання, рятує від злого ока. Нею ж окроплювали воїнів перед походом на війну, а пасічники окроплюють вулики навесні та стайні від відьом, щоб «не виссали з корови молока», а господарі окроплювали худобу під час першого вигону на пасовисько. Селяни набирали тієї води в нову (ще не вживану) посудину, приносили додому і пильно берегли.

Дослідник історії Закарпаття, етнограф і священник Юрій Жаткович пише в своєму «Народному календарі» (Замітки етнографічні з Угорської Русі): «Народ вірує, що зима тричі стрічає ся із літом, т. є. 2 (15) лютого, на Стрітенє, 9 марта, на Сорок сьвятих і 25 марта на Благовіщенє, коли літо зовсім перемаже зиму. За Стрітенє кажуть, що коли на Стрітенє когут не п'є воду із волового сліду, віл не буде пастиць на Юра. Коли на Стрітенє сніг рано паде, ранє сіяня буде добре; коли із полудня паде, пізнійше сіяня удасть ся, а коли лиш із вечеру паде, пізнє сіяня буде добре» [17, с. 36].

Стрітінню приділяли особливу увагу, бо воно нагадувало селянам про насущні хліборобські турботи. Згідно народних вірувань у цей день зима зустрічається з весною, поступово відступаючи й

свої володіння. У лемків Закарпаття побутувало прислів'я: «Доста було зимувати, забавлятися, треба за роботу братися» [5, с. 46].

Починаючи зі Стрітіння вже могли починати роботи в саду. Приступали обрізати й щепити («скіпити») дерева. Казали: «До Стрітіння мали дерева спати, а по Стрітінню – можеш обрізати». Але зволікати з обрізанням не рекомендували, бо потім: «Дереву вже болить, зріжеш гілку – про сльозить». Газдині зі Стрітіння починали висипати у ящик насіння овочевих, щоб мати ранню розсаду навесні. Відбирали й кляли яйця під квочку для раннього виводу курчат [9, с. 59].

Після Стрітіння починали відгрібати сніг від стовбурів, щоби сонце обігрівало дерево. А на ті ділянки, де снігу було мало під деревами його переміщали, щоб була волога, там, де було багато вологи прокопували канавки, щоби лишня волога відійшла. Діти разом з дідусями починали готувати для пташок різні годівнички і починали розвішувати їх в своїх садках.

Хоча в цей час ще тривали м'ясниці, але вечорниці вже в основному завершувались. Молодь дружно прощалась з ними, влаштовуючи так звану «складчину» («ламанки»). Кожен приносив щось пригоститись. Позаймавшись рукоділлям, переходили до гостини та забав. Наприкінці нерідко хлопці ламали дівчатам куделі на тріски, «аби дівки не бралися більше за них». У такому випадку звичай вимагав, що хлопець виготовив нову кращу куделю й подарував її дівчині. Таким чином Стрітіння служило своєрідним гаслом для молоді: «Прийшли Грімниці – прощай вечорниці».

Із Стрітінням пов'язано багато повір'їв та прикмет. Якщо в цей день ведмідь вперше виходить з барлоги, то по його поведінці можна зробити прогноз буде рання чи пізня весна. Якщо погода похмура й холоднувата, але ведмідь пустує й завалює «свою хату» – весна не забариться. Коли ж навпаки днина тепла, а ведмідь сумний, утеплює барлогу і повертається назад досипати, то зима ще затягнеться.

Після Стрітіння з теплих країв повертались птахи. Для них починали влаштовувати годівничі.

Газди від цього дня не тільки очищали поля від залишків тогорічного сміття, але й бралися за ремонт возів, теліг, плугів, борон.

Придивлялись до Стрітіння й бджоларі. Якщо в цей день рій у вулику загув – значить весну відчув, якщо ясна погода на похмуру зміниться – весна цвітом запіниться, якщо на річці дав тріщину «лед» – рік буде багатий на мед, якщо був мороз та полівив – пчолу у поле заманив [5, с. 50].

Прикмети на Стрітіння: «Якщо на Стрітіння цяпкає із стріх – зима ще довго протягне», «Грімниці проснулися – зима линулася», «Коли на Грімницю когут не нап'ється водиці, то на Юрія віл не напасеться травиці», «Стрітіння просохло від вітрів – весну чекай за 40 днів», «Якщо на Стрітіння дощ іде – газду у році скрута жде», «На Стрітіння сніг – на весну дощ», «Якщо Стрітіння у воді – Великдень буде у леді», «Кедь на Стрітеніє сніг залітає – весна не скоро завітає», «Якщо на Стрітіння під стріхами є

бурульки – буде урожай кукурудзи», «Вітер на Стрітіння – до врожаю плодів дерев», «Якщо на деревах іній – вродить картопля», «Якщо на Стрітіння півень води нап'ється на порозі, то на Явдохи (14 березня) віл нап'ється на дорозі» [10].

Отже, свято Стрітіння Господнього народних звичаях та обрядах сприймається як «зустріч» зими з весною. У цей день ворожили, у церквах святостили воду та свічки, які використовували як берегові атрибути. Водю кропили людей і тварин у найвідповідальніші моменти життя, а свічки використовували для захисту оселі та обійстя від грому і блискавки.

Висновки. Зимові свята післяріздвяного циклу в українців поєднують у собі язичницькі та християнські риси і пов'язуються з відпочинком природи, яке у народі називали «засинанням землі». Це був час підготовки до весняних польових робіт, ворожіння на майбутній урожай, пошанування господарських занять – землеробства, скотарства, бджільництва. У зимових святах, на відміну від інших календарних дат, краще простежуються

вшанування предків, повага до рідних та близьких, односельчан. Зимові обряди пов'язані з давніми міфами про народження Всесвіту.

Самобутня звичаєво-обрядова культура українців сьогодні змінюється під тиском глобалізації. Розтиражовані ЗМІ зразки сучасної американської маскультури (Halloween, день Валентина, вальпургієва ніч), проникаючи у молодіжну субкультуру, витісняють національне, своєрідне як забобонне на культурне узбіччя.

Сучасне життя потребує дієвої програми заходів державного рівня, спрямованих на відродження та популяризацію морально-етичного складника народних календарних свят, національних звичаїв та обрядів, що сприятимуть вихованню української молоді на кращих традиціях нашого народу. Одним із дієвих способів таких дій є наукові дослідження, подібні нашому. Вони є чудовим підґрунтям для організації та проведення різноманітних культурно-мистецьких заходів, спрямованих на популяризацію традиційної народної культури, зокрема календарної обрядовості.

Список використаних джерел

Джерела:

Польові матеріали автора:

1. Записала Сологуб-Коцан Т.Я. у 2010 р. у с. Верховина Бистра Великоберезнянського району від Кофель Марії Михайлівни, 1942 р.н.
2. Записала Сологуб-Коцан Т.Я. у 2010 р. у с. Верховина Бистра Великоберезнянського району від Шаранич Марії Юрївни, 1940 р.н.
3. Записала Сологуб-Коцан Т.Я. у 2010 р. у с. Лубня Великоберезнянського району від Каганець Тетяни Михайлівни, 1978 р.н.
4. Записала Сологуб-Коцан Т.Я. у 2010 р. у с. Стужиця Великоберезнянського району від Янковської Марії Степанівни, 1927 р.н.

Архів лабораторії етнології та краєзнавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (далі – АЛЕК):

5. Соханіч М.М. Традиційний народний календар українців с. Смерекове Великоберезнянського району кінця XIX – початку XX ст. (зимові свята) : курсова робота // АЛЕК. Ужгород, 1993. 51 с.
6. Польові матеріали Андрикулич В., зібрані у с. Ставне Великоберезнянського району у 2003 році // АЛЕК. Ужгород, 2003. 24 с.
7. Польові матеріали Голубчак А., зібрані у с. Дубриничі Перечинського району у 2002 році // АЛЕК. Ужгород, 2002. 72 с.
8. Польові матеріали Соляк М.В., зібрані у с. Ставне Великоберезнянського району у 2004 році // АЛЕК. Ужгород, 2004. 44 с.
9. Польові матеріали Цьоми О.В., зібрані у с. Дубриничі Перечинського району у 2006 році // АЛЕК. Ужгород, 2006. 89 с.
10. Щоденник етнографічної практики Цинканич Т.М., проведеної у с. Бегединська Пастіль Великоберезнянського району // АЛЕК. Ужгород, 1993. 34 с.

Опубліковані польові матеріали:

11. Записала Є. Гайова 11, 13 серпня 2008 р. у с. Верховина Бистра Великоберезнянського району від Варгулич Олени Юрївни, 1951 р.н., Копко Єви Михайлівни, 1919 р.н. та Шоляк Ганни, 1937 р.н. // Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 6. Календарна обрядовість. К., 2016. С. 96-97.
12. Записала Є. Гайова 20 червня 2005 р. у с. Буківцovo Великоберезнянського району від Бондар Олени Василівни, 1932 р.н. // Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 6. Календарна обрядовість. К., 2016. С. 96.
13. Записала Є. Гайова 14, 20-23 червня 2005 р. у с. Смерекове Великоберезнянського району від Кирлик Олени Михайлівни, 1935 р.н., Кирлик Меланії Петрівни, 1939 р.н., Курганича Олекси Степановича та Попадича Івана // Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 6. Календарна обрядовість. К., 2016. С. 97-100.
14. Записала Є. Гайова 15, 22 червня 2005 р. у с. Стужиця Великоберезнянського району від Василяк Олени Павлівни, Вудмаски марії Юрївни та Вудмаски Єви Станківни, 1927 р.н. // Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 6. Календарна обрядовість. К., 2016. С. 100-101.

Література:

15. Бодак Я. Календарні свята, обряди, пісні Горличчини (Лемківщина) // Народна творчість та етнографія. 2010. № 1. С. 66-77.
16. Гойсак В. Дієслівні конструкції для номінації обхідних обрядів зимового циклу в лемківських говірках та суміжних польських і словацьких // ТЕКА Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych, OL PAN. Lublin 2016. S. 43-50.

17. Жаткович Ю. Замітки етнографічні з Угорської Русі // Етнографічний збірник. Львів, 1896. Т. 2. С. 32-45.
18. Коцан В.В. Традиційний народний одяг Закарпаття у календарній обрядовості XIX – першої половини XX ст. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія. Історія. 2016. Вип. 34. С. 107-114.
19. Кутельмах К. Календарна обрядовість як етногенетичне джерело // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат. У 4-х т. Т. 2. Етнологія та мистецтвознавство. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2006. С. 473-557.
20. Лемківщина. Земля – люди – історія – культура. Т.ІІ. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1988. 495 с.
21. Мушинка М. Календарні обряди та поезія // Лемківщина. Земля-люди-історія-культура. Т. 2. Нью-Йорк; Париж, Сідней, Торонто, 1998. С. 275-307.
22. Різдво на Лемківщині. Фольклорно-етнографічний збірник / Автор-упорядник М. Горбаль. Львів, 2004. 176 с.
23. Сивицький М. Різдво // Лемківщина. Земля-люди-історія-культура. Т. 2. Нью-Йорк; Париж, Сідней, Торонто, 1998. С. 288-302.
24. Тиводар М.П. Етнографія Закарпаття. Історико-етнографічний нарис. Ужгород: Видавництво «Гражда», 2011. 416 с.
25. Шмайда М. А іші вам вінчую. Календарна обрядовість русинів-українців Чехословаччини. Братислава: Словацьке педагогічне видавництво; Пряшів : Відділ української літератури, 1992. 502 с.

References

Dzherela:

Poljovi materialy avtora:

1. Zapysala Sologhub-Kocan T.Ja. u 2010 r. u s. Verkhovyna Bystra Velykobereznjansjkogho rajonu vid Kofelj Mariji Mykhajlivny, 1942 r.n. (in Ukrainian).
2. Zapysala Sologhub-Kocan T.Ja. u 2010 r. u s. Verkhovyna Bystra Velykobereznjansjkogho rajonu vid Sharanych Mariji Jurijivny, 1940 r.n. (in Ukrainian).
3. Zapysala Sologhub-Kocan T.Ja. u 2010 r. u s. Lubnja Velykobereznjansjkogho rajonu vid Kaghanecj Tetjany Mykhajlivny, 1978 r.n. (in Ukrainian).
4. Zapysala Sologhub-Kocan T.Ja. u 2010 r. u s. Stuzhycja Velykobereznjansjkogho rajonu vid Jankovsjkoji Mariji Stepanivny, 1927 r.n. (in Ukrainian).

Arkhiv laboratoriji etnologhiji ta krajeznavstva DVNZ «Uzhghorodskijj nacionalnijj universytet» (dali – ALEK):

5. Sokhanych M.M. Tradycijnyj narodnyj kalendar ukrajinciv s. Smerekove Velykobereznjansjkogho rajonu kincja KhIKh – pochatku KhKh st. (zymovi svjata) : kursova robota // ALEK. Uzhghorod, 1993. 51 s. (in Ukrainian).
6. Poljovi materialy Andrykulych V., zibrani u s. Stavne Velykobereznjansjkogho rajonu u 2003 roci // ALEK. Uzhghorod, 2003. 24 s. (in Ukrainian).
7. Poljovi materialy Gholubchak A., zibrani u s. Dubrynychy Perechynsjkogho rajonu u 2002 roci // ALEK. Uzhghorod, 2002. 72 s. (in Ukrainian).
8. Poljovi materialy Soljak M.V., zibrani u s. Stavne Velykobereznjansjkogho rajonu u 2004 roci // ALEK. Uzhghorod, 2004. 44 s. (in Ukrainian).
9. Poljovi materialy Cjomy O.V., zibrani u s. Dubrynychy Perechynsjkogho rajonu u 2006 roci // ALEK. Uzhghorod, 2006. 89 s. (in Ukrainian).
10. Shhodennyk etnoghrafichnoji praktyky Cynkanych T.M., provedenoji u s. Beghedynsjka Pastilj Velykobereznjansjkogho rajonu // ALEK. Uzhghorod, 1993. 34 s. (in Ukrainian).

Opublikovani poljovi materialy:

11. Zapysala Je. Ghajova 11, 13 serpnja 2008 r. u s. Verkhovyna Bystra Velykobereznjansjkogho rajonu vid Varghulych Oleny Jurijivny, 1951 r.n., Kopko Jevy Mykhajlivny, 1919 r.n. ta Sholjak Ghanny, 1937 r.n. // Etnoghrafichnyj obraz suchasnoji Ukrajiny. Korpus ekspedycijnykh foljklorno-etnoghrafichnykh materialiv. T. 6. Kalendarsna obrjadovistj. K., 2016. S. 96-97. (in Ukrainian).
12. Zapysala Je. Ghajova 20 chervnja 2005 r. u s. Bukivcovo Velykobereznjansjkogho rajonu vid Bondar Oleny Vasylivny, 1932 r.n. // Etnoghrafichnyj obraz suchasnoji Ukrajiny. Korpus ekspedycijnykh foljklorno-etnoghrafichnykh materialiv. T. 6. Kalendarsna obrjadovistj. K., 2016. S. 96. (in Ukrainian).
13. Zapysala Je. Ghajova 14, 20-23 chervnja 2005 r. u s. Smerekove Velykobereznjansjkogho rajonu vid Kyrlyk Oleny Mykhajlivny, 1935 r.n., Kyrlyk Melaniji Petrivny, 1939 r.n., Kurtanycha Oleksy Stepanovycha ta Popadycha Ivana // Etnoghrafichnyj obraz suchasnoji Ukrajiny. Korpus ekspedycijnykh foljklorno-etnoghrafichnykh materialiv. T. 6. Kalendarsna obrjadovistj. K., 2016. S. 97-100. (in Ukrainian).
14. Zapysala Je. Ghajova 15, 22 chervnja 2005 r. u s. Stuzhycja Velykobereznjansjkogho rajonu vid Vasylyk Oleny Pavlivny, Vudmasky mariji Jurijivny ta Vudmasky Jevy Stankivny, 1927 r.n. // Etnoghrafichnyj obraz suchasnoji Ukrajiny. Korpus ekspedycijnykh foljklorno-etnoghrafichnykh materialiv. T. 6. Kalendarsna obrjadovistj. K., 2016. S. 100-101. (in Ukrainian).

Literatura:

15. Bodak Ja. Kalendarsni svjata, obrjady, pisni Ghorlychchyny (Lemkivshhyna) // Narodna tvorchistj ta etnoghrafija. 2010. № 1. S. 66-77. (in Ukrainian).
16. Ghajsak V. Dijeslivni konstrukciji dlja nominaciji obkhdnykh obrjadiv zymovogho cyklu v lemktivskijjkh ghovirkakh ta sumizhnykh poljskijjkh i slovackijjkh // TEKA Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych, OL PAN. Lublin 2016. S. 43-50. (in Ukrainian).
17. Zhatkovych Ju. Zamitky etnoghrafichni z Ughorskoji Rusy // Etnoghrafichnyj zbirnyk. Ljviv, 1896. Т. 2. S. 32-45. (in Ukrainian).
18. Kocan V.V. Tradycijnyj narodnyj odjagh Zakarpattja u kalendarsnij obrjadovosti KhIKh – pershoji polovyny KhKh st. // Naukovyj visnyk Uzhghorodskogho universytetu. Serija. Istorija. 2016. Vyp. 34. S. 107-114. (in Ukrainian).

19. Kuteljmakh K. Kalendarna obrjadovistj jak etnogenetyчне dzherelo // Etnoghenez ta etnichna istorija naselennja Ukrajinsjkykh Karpat. U 4-kh t. T. 2. Etnologhija ta mystectvoznavstvo. Ljviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrajiny, 2006. S. 473-557. (in Ukrainian).
20. Lemkivshhyna. Zemlja – ljudy – istorija – kuljtura. T.II. Njju-Jork-Paryzh-Sidnej-Toronto, 1988. 495 s. (in Ukrainian).
21. Mushynka M. Kalendarni obrjady ta poezija // Lemkivshhyna. Zemlja-ljudy-istorija-kuljtura. T. 2. Njju-Jork; Paryzh, Sidnej, Toronoto, 1998. S. 275-307. (in Ukrainian).
22. Rizdvo na Lemkivshhyni. Foljklorno-etnoghrafichnyj zbirnyk / Avtor-uporjadnyk M. Ghorbalj. Ljviv, 2004. 176 s. (in Ukrainian).
23. Syvycjkyj M. Rizdvo // Lemkivshhyna. Zemlja-ljudy-istorija-kuljtura. T. 2. Njju-Jork; Paryzh, Sidnej, Toronto, 1998. S. 288-302. (in Ukrainian).
24. Tyvodar M.P. Etnoghrafija Zakarpattja. Istoryko-etnoghrafichnyj narys. Uzhghorod : Vydavnyctvo «Ghrazhda», 2011. 416 s. (in Ukrainian).
25. Shmajda M. A ishi vam vinchuju. Kalendarna obrjadovistj rusyniv-ukrajinciv Chekhoslovachchyny. Bratislava : Slovackje pedagoghichne vydavnyctvo; Prjashiv : Viddil ukrajinsjkoji literatury, 1992. 502 s. (in Ukrainian).

SUMMARY

CHARACTERISTIC FEATURES MAIN HOLIDAYS WINTER CYCLE AFTER CHRISTMAS LEMKOS OF TRANSCARPATHIAN THE END OF THE XIX - THE FIRST HALF OF THE XX CENTURY

T. Sologub-Kotsan (Uzhhorod)

In the article on the basis of field ethnographic materials of the author, published field materials, archival materials from the laboratory of ethnology and local history of Uzhgorod National University, as well as available literature, an analysis of the characteristic features of the leading holidays after the winter cycle lemkos of Transcarpathian at the end of the XIX – first half of the XX centuries. In the post-Christmas annual folk calendar cycle, the author identified the following major holidays: Old New Year's Eve (january 14), St. Babin's Evening (January 18), Baptism of the Lord (january 19), John the Baptist (january 20), the Presentation of the Lord (february 15). The winter holidays after the Christmas cycle are characterized by the author through the prism of the combination of pagan and Christian rice and associated with the rest of nature, which the people called «the fall of the earth». The symbolism of the study holidays in the first place was to facilitate the preparation for spring field work, it is imbued with divination for the future harvest, worship of economic activities - agriculture, cattle breeding, beekeeping. In winter holidays, unlike other calendar dates, it is better to observe the respect of ancestors, respect for relatives and relatives, fellow villagers. Winter rites are associated with ancient myths about the birth of the universe. The custom-ritual culture of Ukrainians today is changing under the pressure of globalization. Patterns of mass-media samples of modern American masculinity (Halloween, Valentine's Day, Walpurgis's Night), penetrating into the youth subculture, supersede the national, peculiar as superstitious on the cultural side. Modern life requires an effective program of state-level measures aimed at the revival and popularization of the moral and ethical component of national calendar holidays, national customs and rituals that will promote the education of Ukrainian youth in the best traditions of our people. One of the most effective ways of doing this is research that is similar to ours. They are an excellent foundation for organizing and holding various cultural and artistic events aimed at popularizing traditional folk culture, including calendar ceremonies.

Keywords: holiday, winter, folk calendar, lemkos, rites, customs, divination.